

De gedetineerde en zijn beambte: een genegotieerde orde

Geachte heer secretaris-generaal, mevrouw directeur-generaal, de heer directeur-generaal, dames en heren,

Het is weinig origineel te stellen dat Justitie spannende tijden beleeft: zelden in haar geschiedenis heeft zij zoveel publieke en politieke belangstelling genoten.

Dit geldt zelfs voor de strafuitvoering, een aspect van Justitie waar de buitenwacht doorgaans vrij onverschillig tegenover staat, tenzij in geval van incidenten. Opstanden, ontspanningen, incidenten tijdens penitentiair verlof of vervroegde invrijheidstelling krijgen heel wat aandacht. Dit is veel minder het geval voor het dagelijkse leven in de gevangnissen, de bijna 'banale' realiteit van de vrijheidsberoving. Over de realiteit – en de plaats van de penitentiaire beambten hierin – wil ik het vandaag even hebben.

Hiervoor wil ik terugkeren naar de missie van de gevangnissen, zoals zij door de directeur-generaal net omschreven werd: 'De uitvoering van de gerechtelijke beslissingen ten aanzien van de haar toevertrouwde personen met inachtneming van de ontwikkeling van deze personen met het oog op hun reïntegratie. Dit gebeurt in omstandigheden waarbij de veiligheid van de maatschappij, haar personeel en de gedetineerden maximaal gewaarborgd wordt'. Het is duidelijk dat de verschillende aspecten die daarin vermeld worden niet eenvoudig te combineren zijn. Het is nochtans juist die combinatie, het evenwicht tussen die verscheidene aspecten, die van essentieel belang zijn.

Gevangnissen vertonen een aantal specifieke kenmerken, die hen onderscheiden van andere instellingen en die het werken daarin moeilijker maken.

a) Gedetineerden zitten 24u/24u opgesloten op een bepaalde plaats, doorgaans tegen hun wil, in het gezelschap van andere personen die zij niet gekozen hebben, onderworpen aan een gezag dat zij niet noodzakelijk als legitiem ervaren, maar wiens vertegenwoordigers – het personeel – met dwang dat gezag over hen uitoefenen. Door de opsluiting verliezen gedetineerden bovendien belangrijke aspecten van hun sociale identiteit in de buitenwereld, en worden ze (al dan niet volledig) gereduceerd tot één of enkele van hun daden: 'normovertreders', of – minder neutraal – 'delinquenten', 'criminelen'. Gedetineerden zijn even-

wel geen louter passieve objecten van dwang, maar personen die ook reageren op situaties zoals zij die beleven. Dit betekent dat verscheidene reacties op de detentie mogelijk zijn, zowel individueel als collectief.

b) Het begrip 'dwang' moet echter gezien worden in de realiteit van de verhoudingen tussen gedetineerden en penitentiair personeel. In alle gevangnissen zijn gedetineerden talrijker dan het personeel. Dit betekent dat het personeel deels ook afhankelijk is van de samenwerking van de gedetineerden voor het verrichten van routinetaken en het in stand houden van de interne orde. In het dagelijkse gevangenisleven dient er derhalve gezocht naar een soort '*modus vivendi*' tussen gedetineerden en personeel, in het bijzonder de penitentiaire beambten, die de meeste contacten hebben met de gedetineerden

c) De orde in de inrichting wordt dan een 'genegotieerde' orde tussen beide groepen. Dit heeft men in de literatuur ook wel 'dialectiek van de controle' genoemd:

– personeelsleden kunnen het leven van de gedetineerden tot in de kleinste details controleren, ook in die aspecten die men in de buitenwereld als fundamenteel 'privé' beschouwt;

– anderzijds vereist de goede werking van de inrichting dat gedetineerden zich schikken naar de penitentiaire routine. Om de samenwerking van de gedetineerden hiertoe te bekomen, wordt ten aanzien van hen een zekere soepelheid aan de dag gelegd door het personeel, die echter nooit mag leiden tot het verlies van alle macht over de gedetineerden;

– gedetineerden hebben zelf ook belang bij het handhaven van de routine, en dus bij samenwerking met het personeel, als waarborg voor een minimale veiligheid intern in de gevangenis, de levering van belangrijke diensten, enz.;

– anderzijds kunnen net de deprivaties van de vrijheidsberoving gedetineerden ertoe brengen om de routine en samenwerking te weigeren of er zich tegen te verzetten, als bewijs van het behoud van een eigen identiteit tegenover een infantiliserend systeem;

– onderzoek heeft aangetoond dat de reacties van gedetineerden in belangrijke mate bepaald worden door de mate waarin zij de houdingen en beslissingen van het personeel als legitiem ervaren: het personeel wordt gezien als de vertegenwoordiger van het 'systeem'. De wil tot samenwerking zal mede afhankelijk zijn van de wijze waarop regels en principes toegepast worden, van

de perceptie door de gedetineerden van de rechtvaardigheid van het tucht- en klachtstelsel, van de mate waarin het regime beantwoordt aan gemeenschappelijke standaarden.

Het is duidelijk dat de penitentiaire beampte in al deze facetten in de eerste linie staat.

De relaties van de penitentiaire beampten met gedetineerden kunnen daarom omschreven worden als een permanent koorddansen tussen vier taken:

- beveiliging (naar de samenleving toe),
- orde (in de gevangenis zelf),
- rechtvaardige bejegening van de gedetineerden (legitimiteit),
- voorbereiding van de reïntegratie (o.a. door medewerking aan het individueel detentieplan).

Recente ervaringen in het buitenland met gevangenisopstanden, ophefmakende ontsnaptingen en de aanpak van zgn. 'gevaarlijke' gedetineerden tonen aan dat deze vier taken niet los van elkaar mogen gezien worden, maar in continue interactie staan: het is essentieel dat zij onderling in evenwicht gehouden worden.

Aldus heeft men aan den lijve moeten ondervinden dat een 'passieve beveiliging' van architectuur, gewapend glas en elektronica niet kan werken zonder de 'dynamische beveiliging' van de hoge kwaliteit van de relaties, de contacten en de communicatie tussen personeel en gedetineerden. Het is juist de aard van die relaties die het 'klimaat' van een inrichting bepaalt.

Het evenwicht houden tussen de vier vermelde taken is zeker geen eenvoudige opdracht. De inherente conflicten tussen deze taken worden nog versterkt door de paradoxale verwachtingen die aan de gevangenis gesteld worden: b.v. personen voorbereiden op hun reïntegratie in de samenleving door hen uit die samenleving te halen – de gevangenis zoveel mogelijk te 'normaliseren' terwijl zij in hun meest essentiële kenmerken 'abnormaal' blijven. Ook de evolutie van de gevangenispopulatie bemoeilijkt die opdracht: het toenemend aandeel van (zeer) langgestraften, drugsgebruikers, vreemdelingen, seksuele delinquenten, etc. verhoogt de kans op interne spanningen en stelt hogere eisen aan de vaardigheden van het personeel, terwijl de gedetineerdenpopulatie zelf niet altijd erg sterk is in interpersoonlijke communicatie. En ook de buitenwacht heeft een invloed. Een buitenwacht die niet altijd inziet dat een humane bejegening van gedetineerden ook in het belang is van de samenleving zelf, zowel tijdens de detentie als na de invrijheidstelling. In het huidige klimaat is de druk groot om alle na-

druk te leggen op 'beveiliging', die vanuit een kortzichtige visie dikwijls uitsluitend geïnterpreteerd wordt als passieve, mechanische beveiliging.

De complexiteit van de opdracht toont ruimschoots het fundamenteel belang aan van een degelijke selectie en opleiding van het personeel van de strafinrichtingen. Ik kan alvast stellen dat het programma van de Basisopleiding, zoals voorgesteld door 'De Bres', er veelbelovend uitziet. Maar daar stopt het bij. De wijze waarop die complexe opdracht uitgevoerd wordt kan niet los gezien worden van de lokale traditie en cultuur in elke gevangenis, die doorgaans snel overgenomen wordt door zowel nieuwe gedetineerden als personeelsleden! Het omzetten van mooie principes in de dagelijkse realiteit is derhalve een permanente opdracht, die doorheen de hele loopbaan ondersteuning en bijsturing vereist. Hierbij dient ook volle aandacht te gaan naar de werkomstandigheden van het personeel. Het bekende principe dat de leefomstandigheden van de gedetineerden tevens de werkomstandigheden van het personeel uitmaken kan hierbij een belangrijke leidraad zijn om de belangen van beide groepen in acht te nemen.

Ik verheug mij dan ook over de opening van het P.C.B.O. 'De Bres' en hoop hierin een illustratie te mogen zien van de verhoogde aandacht en waardering vanwege de overheid voor het moeilijke werk van het penitentiair personeel.

Ik dank u.

Sonja SNACKEN
Professor aan de VUB

De Vlaamse Gemeenschap heeft haar opdracht binnen de muren, dat staat buiten kijf. Al te lang zag men het ene los van het andere. Ook justitie heeft zorgtaken. Er is vóór de detentie, er is tijdens de detentie, er is na de detentie. Telkens gaat het om diezelfde justitieklant, die nu eens hulpbehoevende, dan weer verdachte, gedetineerde of ex-gedetineerde is. Hoe penitentiaire beampten gedetineerden bejegenen heeft zijn gevolgen. Hoe penitentiaire beampten hun gedetineerden aantreffen heeft zijn oorzaken. De zorg die binnen de muren wordt aangereikt is een geïntegreerde zorg, of is er geen. De schakels van één en dezelfde ketting moeten beter op elkaar inhaken, maar hoe?